

24.03x29.16	1/2	6 עמוד	מקור ראשון - שבת	01/2021	75770137-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

משקף לעיתים את התקוממותו של האדם הנאור והר-ציוניסטי נגד כוחות הטבע הקמאיים, אך הוא משקף גם, לרוב באופן בלתי מודע, את האמביוולנטיות היהודית העמוקה ביחס לרתות ארמה ילדיות, ולפול-חן הטבע של הכנענים העובדים את אליהם מעל כל גבעה ותחת כל עץ רענן.

בעלות ללא הרפיה

ההיסטוריה היהודית היא ייחודית בתולדות הקשר הנפתל בין העם לארץ, הגלות והגאולה. רעיון הגלות והשיבה מופיעים יחד בכפיפה אחת, עוד בשלב ההבט-חה על הארץ לאברהם אבינו בכרית בין הבתרים, והם מקבלים היבט אידאולוגי של ממש עם בחירתו של רבן יוחנן בן זכאי ביבנה על פני ירושלים. בהקשר המודרני היו שראו בזיקה לארמה עול, ובשחרורה של היהדות מן הארץ שחרור מבורך מן הארציות עצמה. ברוח זו כתב פרנץ רוניצווייג:

אנו לבדנו בטחנו בדם ונטשנו את הארץ; וכך חסכנו את תמצית החיים היקרה שנתנה לנו ערובה לנצ-חיותנו, ואנו לבדנו מכל משפחות האדמה ניתקנו חיות שלנו מכל חיבור עם המת. שאמנם מזינה האדמה, אך גם כובלת, ומקום שאומה אוהבת את אדמת המולדת יותר משהיא אוהבת את חייה, תמיד תלויה עליה הסכנה.

במקביל, הציבור הציוניסטי, המדגיש את השיבו-ת העליונה של הקשר בין העם לארץ, נוטה לראות את הישות הריבונית - מדינת ישראל - כמימוש העליון של הקשר הזה. יחסם של נאמני ארץ ישראל אל הארץ הוא בעיקרו יחס של בעלות ושליטה, שאיננו מאפשר את תנועה ההרפיה של השמיטה ושל מצוות הקרקע האחרות. שימוש רב נעשה במונח "ריבונות" ובהחלת החוק הישראלי על יהודה ושומרון כמטרה בעלת ערך דתי. אך הריבונות המדוברת היא תמיד אנושית, ולעור-לם איננה עוסקת בריבון האמיתי.

בעוד האפשרות לקיים את המצוות עצמן מעוררת עניין מסוים, מעשה המצוות נתפס בהקשרו ההלכתי והאינדיווידואלי בלבד - כמערכת של פעולות, סמי-ליות ברובן, שיש לטפל בהן כדי להימנע מאיסורים. בפועל, השפעתן של המצוות הללו על חיי היומיום של רוב שומרי המסורת היא זניחה. הדברים ניכרים במיוחד ביחס למצוות השמיטה, העומדת לפתחנו בשנה הבאה: הדיון על השמיטה מתרכז באופן בלעדי כמעט ברמת הכשרות של הפירות והירקות שאנחנו מכניסים לפינו, ונראה כי מטרתה העל של הגופים האמונים על הנושא היא לאפשר את המשך החיים הרגילים, מבלי שהש-מיטה תשבש אותם.

כך, מעט מאוד עוסקים באתגר שמצוות כמו שמי-טה ויובל מציבות בפני תפיסות של בעלות וקניין. זוהי גם רוח תקופתנו: העידן הפוסט-אידאולוגי הוליד סקפטיות עמוקה ביחס לתיאוריות חברתיות מרחיקות לכת. הוואקום האידאולוגי הוביל לאמונה הרווחת בהנחות היסוד של השוק החופשי כמערכת "טבעית", המתאימה ביותר לנפשו של האדם. בהתאמה, ניסיונות להגביל, לבקר או אפילו לרדן בגבולות הקניין ובמש-מעותה של הבעלות הפרטית והציבורית נתקלים בה-שדרות רבה כרעיונות "לא טבעיים", שבהכרח מובילים לדיכוי הפרט ולחזרה אל העבר הסוציאליסטי של ימי ראשית המדינה.

אימוץ מוחלט של הנחות היסוד הליברליות לגבי טבעיותו של המצב הקיים מאפיין כיום במיוחד חלקים נרחבים מן הציבור הדתי-לאומי, שעדיין נאמן לע-קרוונות המלחמה הקרה. על פי תפיסה זו, כל ערעור על תפיסות השוק החופשי מקורו מן השמאל, ומלווה בהכרח ברצון לטשטש כל יסוד לאומי ומסורתי. רוח השמרנות הניאורליברלית שנושבת במחוזות הציבור הדתי בשנים האחרונות, בוודאי איננה מסייעת לשמיי-עית קולן של מצוות הדורשות מאיתנו לבחון ולהגדיר

הצינונות החילונית הביאה לארץ ישראל תפיסות אירופיות של ריבונות, כלכלה ומרחב יונתן טל, "הריש בעמק", 2003

שמיטה בעולם מתועש

בבסיס המצוות החקלאיות עומדת תפיסה ייחודית של הקשר בין העם למרחב. השביעית מכניסה את תפיסת הקניין שלנו להתניה מחזורית, ומשחררת אותנו מן ההזדהות המוחלטת עם פעילותנו הצרכנית.

לקראת שנת השמיטה תשפ"ב

/ גדעון אלעזר /

אתה תראה, כי גם שיטתנו קולעת אל השערה הזאת ולא תחטיא. ובעלות מחיר הקרקעות לא ילך השכר לכיס היחידים, כי אם לכיס הצבור.

ז'בוטינסקי הגדיר את שנת היובל כ"גרזן ענקי חולף כסופה מפרק לפרק מעל יער אנוש וכורת כל אותן הצמרות שגבהו מן הרמה הממוצעת". מנגנון זה מבוסס על יצירתה של נקודת אפס חלוקתית שניתן לשוב אליה באופן מחזורי, נקודה המעמירה את כל מעשי הקניין באדמת הארץ כמוגבלים וזמניים.

הצינונות החילונית הביאה לארץ ישראל תפיסות אירופיות של ריבונות, כלכלה ומרחב. בשל כך, השיח על המצוות התלויות בארץ והשלכותיהן על תפיסות של ריבונות וכלכלה במדינה יהודית, נותר במידה רבה בחיתוליו. כיום, עצם העיסוק ביחס לאדמת הארץ נתפס כחלק מן הוויכוח הישן על חילון והדתה, המא-פיין את העם היהודי מאז ימי האמנציפציה ותנועת ההשכלה.

למעשה, זה כמה עשורים שחלקים רחבים בצי-בוריות הישראלית מבטאים חוסר נוחות הולך וגובר מן הקשר לארץ. בחוגים מסוימים אפילו המונח ארץ ישראל זוכה לעיונות, כסמל לפטישיזם של האדמה וכנרטיב קולוניאלי שנועד לניכוס ונישול של אחי-רים מן המרחב. סלידה מן היסוד המיתי של האדמה

לאורך ההיסטוריה היהודית, חלומות על השי-בה לציון, בניית המקדש וביאת הגואל לוו בעיסוק במשמעויות ההלכתיות והרוחניות של החיים על אדמת ארץ ישראל. עיסוק נרחב במצוות התלויות בארץ אפיין את תורתם של רבים ממבשרי הצינונות כתלמידי הגר"א, הרב קלישר, הרב אלקלעי ואחרים, והדיונים על מצוות השמיטה הסעירו את היישוב היהודי המתחדש בארץ עד תחילת המאה העשרים.

הצינונות החילונית כמעט לא עסקה ברעיון השמי-טה, שנתפסה לטענתו של יוסי לונדין כמצווה "אנטי-ציונית ואנטי-פרודוקטיבית", בעיקר לאחר פולמוסי השמיטה הגדולים בסוף המאה ה-19. לעומת זאת, חלק מהוגי הצינונות החשובים, בהם הרצל וז'בוטינסקי, עסקו באופן נרחב יחסית במצווה האוטופית של שנת היובל. כך למשל כתב תיאודור הרצל ב"אלטנוילנד":

ד"ר גדעון אלעזר מלמד באוניברסיטאות אריאל ובר-אילן, ומרכז קבוצת מחקר על שורשי האתוס הכלכלי-חברתי של המצוות התלויות בארץ, במסגרת עמותת דיאלוגיה

12.56x28.71	2/2	עמוד 7	מקור ראשון - שבת	01/2021	75770138-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינו - 80790					

מחדש את יחסינו הקנייניים.

נדל"ן או עול

בנוסף, נרמה שבנוגע למצוות התלויות בארץ, הציונות הגיעה לעולם מאוחר מדי. השיבה אל הארץ התחוללה על סיפו של עירן חדש בתולדות האנושות, תקופה המאופיינת בהתרחקות גוברת והולכת בין האדם לאדמה. ההיסטוריה המודרנית היא סיפור של עיור נרחב ומואץ, במקביל להצטמצמותו הדרמטית של המגזר החקלאי בכל המדינות המתועשות. עם הכניסה למאה ה-21, האצתם של תהליכי גלוי בליזציה ועלייתו של העולם הווירטואלי, הריי חוק מן האדמה נראה גדול מתמיד. כפי שטען התיאורטיקן ויגמונט באומן, תושבי העולם המפותח נמצאים כיום בעיצומה של "מלחמת העצמאות הגדולה מן המרחב".

המצב האנושי שצמח לנגד עינינו מתוך אמצעי הטכנולוגיה החדשים מקבל מסגרת רעיונית ולגיטימציה בחשיבה הפוסט-מודרנית, השוללת את הלאום וכמירה רבה את עצם הקשר הרגשי לאדמה ולמקום, ושואפת לעירן פוסט-לאומי ופוסט-אדמתי. ניתן לראות בשלילת האדמה הפוסט-מודרנית רצון נשגב לנוע אל מעבר למגבלות החומר, אך ייתכן מאוד כי שלילתה המחולטת של המציאות הממשית היא חטא הגאווה של איקרוס המגביה עוף אל השמש, וטומנת בחובה לא רק ניכור לארץ אלא גם סכנה ממשית של התרסקות מכאיבה. כאן בישראל, מדינה שנוסדה על בסיס הכמיהה לאי רמה ולארץ, מדובר במשבר קיומי המאופיין בכך שהיחס לאדמה נע בין משאב פוליטי ונדל"ני לעול מכביר.

האם ייתכן שהיהדות מציעה אתוס שונה, דרך אחרת לראות את הקשר בין העם לאדמה, מודלים אחרים של יחס בין רכוש הפרט לקנייני הכלל ובין חומר לרוח? אני מאמין שכן. בבסיסן של מצוות השמיטה והיובל, הלקט הפאה השכחה והביכורים, ישנה השקפת עולם, תפיסה יסודית לגבי הקשר הייחודי שבין העם למרחב, היחס בין קודש לחול וגבולותיו של הקניין האנושי. זהו צידה השני של האמביוולנטיות כלפי הארץ מה ורעיון הילידיות שהוכרנו: המצוות הללו הן

העיסוק במצוות התלויות בארץ מזמין אותנו לשאלה שלא ניתן לברוח ממנה: מהי משמעותה של האדמה הזו, מקום ההתרחשות המחודשת של חיי עם ישראל היום?

מערכת של טקסים ופולחן, היוצרות יחסי קרבה ודיוק ריאליסטיים ומחזוריים מן האדמה.

השמיטה מכניסה את כל תפיסת הקניין שלנו להתניה מחזורית ובכך משחררת אותנו, לפחות באופן פוטנציאלי, מן ההזדהות המוחלית עם הפעילות הצרכנית שלנו כביטוי לעצי מיותנו. בכך מאפשרת השמיטה גם האטה כלית והתכנסות פנימה, וגם כלים להתכוננות בהאטה הזו ובמשמעותו של המחזור כולו. למרות הריחוק שלנו מן המסד החקלאי של המצוות בעולמנו התעשייתי, העיקרון בעינו עומד: החיך רה אל הארץ היא הכרה והוראה בגופניות שלנו, בכפיפותנו למחזורי הזמן ובאדמה שממנה אנחנו

עשויים ואליה נחזור.

להלכות הללו פרטים רבים ומגוונים, אך מגמה כללית אחת: יצירת מרחק ותנועה בין האדם לקנייניו. בניגוד לדעיון הקומוניסטי, החלשת הקניין אין פירושה מתן היתר למדינה להלאים קרקע בפעולה חד-צדדית וגורפת. מי שאחראי על השארת הפאה ועל השמטת השדה הוא האדם הפרטי בעצמו. הוויתור על הקניין הוא חיוב, אך איננו מתרחש (לרוב הדעות) באופן אוטומטי. פעולת השמיטה האישית מדגישה את העובדה שהשמיטה איננה רק ציבורית-אובייקטיבית, אלא גם אישית-סובייקטיבית. פעולת הוויתור היא כשלעצמה הכרה במציאות האמיתית, המסתתרת מאחורי העולם הקנייני צרכני.

על פי עיקרון זה, אף שהרכוש אכן שייך לאדם ברובד מסוים, הרי שברובד מקביל ישנה הכרה בכך שהארץ, פירותיה והממון שהגיע לנו ממכירתם, שייכים לכורא העולם, וכי האדם עצמו הוא דייר בשכירות; "וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּת פִּי לִי הָאָרֶץ פִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבֵי אֲתָם עִמָּדִי".

מוגבלותו והגבלתו של הקניין כרו כים באופן הדוק למרכיביו של הקודש. כך למשל קבעו חז"ל כי כבואם של עולי הרצל לירושלים, כלומר בנקודת החיבור בין הזמן הקדוש והמקום הקדוש, חוקי הקניין הרגילים אינם חלים. למרות הפוטנציאל העסקי הגדול שבאידוח עולי הרצל, ירושלים נתפסת כמרחב חיצוני לכללי השוק. ההסבר לכך הוא שירושלים "לא נתחלקה לשכטים", כלומר, היא באופן מהותי מקום שבו הקניין האלוהי ניכר יותר. כך, הגבלת המרחב המסחרי נעשית על ידי יצירתו של מרחב קדוש במרכזו, באופן מקביל למרכיביו של השבת כזמן קדוש ושל שכט לוי נטול הקרקע, העומד בלב החיים החברתיים.

שאלתו של הנצי"ב

צריך להודות: את המצוות הללו לא ניתן ליישם כיום בצורתן המילולית, באופן שיהיה משמעותי לציבור כולו. במקום שבו ההליכה כלשונוה כבר איננה משקפת את המציאות היומיומית, יש צורך במלאכת תרגום וידירה אל שורשיהן של המצוות, על מנת לדלות מהן הוראות והשראה למדינה ישראל הנוכחית. העיסוק במצוות התלויות בארץ ובראשן השמיטה והיובל מזמין אותנו לשאלה שלא ניתן לברוח ממנה: מהי משמעותה של האדמה הזו, מקום ההתרחשות המחודשת של חיי עם ישראל היום? השאלה הזו מלווה את הציונות מצעדיה הראשונים.

ניתן לראות אותה בפולמוס השמיטה, בריו של הנצי"ב שהתנגד להיתר המכירה בין היתר משום שחש כי היא עוקרת את הקרקע מתחת לעצם הרעיון של השיבה לארץ. במכתבו לרב קוק הוא כותב כי מטרתה של התנועה הציונית "אינו בשביל להחיות איזה סך אנשים, כי אם להשיב נשמות ארצנו הקדושה, וגם זה לא להשיב מחוץ פלשת'נה' כי אם קרובת ארץ ישראל". ההכרעה ההלכתית וההיסטורית בפרט למוסד זה הייתה אחרת, ובצדק. הראייה ואחרים גרסו כי עצם הנוכחות בארץ היא מטרת העל שבלעדיה לא ניתן יהיה לבנות רבר. אך שאלתו של הנצי"ב עומרת בעינה, והצלחתו של המפעל הציוני מחייבת אותנו להירדש אליה שוב, בעת הזאת. ●